

POWSTANIE I FUNKCJONOWANIE „SOLIDARNOŚCI” ROLNICZEJ W WOJEWÓDZTWACH BIAŁOSTOCKIM I ŁOMŻYŃSKIM (1980–1983) – ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Powstanie NSZZ RI „Solidarność” w województwach białostockim i łomżyńskim przypadło na przełom 1980 i 1981 r. Osoby, które uczestniczyły w procesie tworzenia ich struktur bardzo często charakteryzowała, szczególnie w pierwszym z wymienionych województw, niezwykle bogata przeszłość, mająca w różny sposób wpływ na ich późniejszą działalność. Choć związek rolniczy nigdy nie uzyskał tutaj takiego rozmachu i skali oddziaływania jak „Solidarność” robotnicza, to dzięki swoim liderom odegrał istotną rolę nie tylko w środowiskach lokalnych, ale także w wydarzeniach rozgrywających się w regionie.

Jedną z istotnych dla tego ruchu postaci był Jakub Antoniuk¹. 17 grudnia 1944 r. był on aresztowany przez WUBP w Białymstoku za współpracę z wywiadem AK. 26 lutego 1945 r. został skazany przez sąd wojskowy w Lublinie na karę śmierci, zamienioną następnie na 10 lat więzienia. Zwolniony z więzienia we Wronkach na wniosek prezydenta KRN dwa lata później. W okresie od 1962 do 1974 r. aparat bezpieczeństwa inwigilował go, podejrzewając o rozpowszechnianie „wrogiej propagandy ustnej”. Trzy lata później został zarejestrowany w ramach kwestionariusza ewidencyjnego kryptonim „Zagorzały” (działalność przeciwko linii politycznej partii). Kolejne działania „bezpieki” przeciwko jego osobie związane były z podpisaniem przez niego w Warszawie 15 kwietnia 1977 r. deklaracji powołującej niezależny Ośrodek Myśli Ludowej. SB zaaranżowała jego spotkania z zakonspirowanym funkcjonariuszem, który

¹ Z materiałów Wydziału „C” KW MO w Białymstoku wynika, że został zarejestrowany 30 VI 1955 r., jako informator ps. „Adamski”, „Borkowski”. Po 1956 r. stwierdzono, że większość jego doniesień była zmyślona (AIPN Bi, Kartoteki byłego Wydziału „C” KW MO/WUSW Białystok; *ibidem*, Inwentarz akt WUSW w Białymstoku dotyczący materiałów archiwalnych o sygn. II, poz. 309, 2349; *ibidem*, Dziennik rejestracyjny WUSW w Białymstoku, poz. 21445, 23796; J.J. Milewski, *Jakub Antoniuk (1911–1988)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, s. 12–14).

pozyskiwał informacje na temat działalności ośrodka. 20 czerwca dotyczący Antoniuka kwestionariusz ewidencyjny przekwalifikowano na sprawę operacyjnego sprawdzenia krypt. „Wić”. Niebawem już otwarcie, wiedząc, z kim ma do czynienia, informował funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa o przebiegu spotkań Ośrodka Myśli Ludowej². Jako działacz ruchu ludowego rozpracowywany był przez Wydział III SB w Białymstoku od 1979 r. W lutym 1980 r. sam zaofiarował SB wywołanie konfliktu wewnątrz wspomnianej wcześniej organizacji, a w marcu opracował na zamówienie Departamentu III „A” charakterystykę grup opozycyjnych działających w kraju. Dalej jednak starał się zachowywać pewną niezależność, przejawiającą się m.in. w odmowie wzięcia udziału w wyborach czy w zredagowaniu petycji rolników z gminy Dobrzyniewo w sprawie korupcji w Gminnej Spółdzielni. Wraz z zachodzącymi przemianami zaangażował się w tworzenie w regionie nowych związków rolniczych³.

Kolejną osobą, która ze względu na kłopoty z lokalnymi władzami podjęła działalność opozycyjną jeszcze przed 1980 r., był Kazimierz Bakun ze wsi Starowlany w gminie Kuźnica Białostocka. Skontaktował się on nawet z Jackiem Kuroniem i Wiesławem Kęcikiem oraz rozpoczął kolportaż „Placówki”, „Robotnika”, „Bratniaka” i innych nielegalnych wydawnictw. Docierał z nimi m.in. do zakładów pracy w Sokółce i Białymstoku, występując jako współpracownik KOR. O jego działalności poinformowana została SB, w wyniku czego Wydział III „A” KW MO w Białymstoku założył sprawę operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Gazeta”. Mimo gróźb i obietnic pomocy w rozwiązaniu osobistych problemów nie zaprzestał kolportażu, narażając się na represje, polegające na kierowaniu przeciwko niemu wniosków do kolegium ds. wykroczeń. Nie zdając sobie sprawy z prowokacji, zabrał podstawionego mu przez „bezpiekę” TW „Leszka” do mieszkania Kęcików w Warszawie, co pozwoliło SB kontrolować ten punkt rozpowszechniania bibuły⁴.

Jedną z pierwszych osób, dzięki której informacje o wydarzeniach 1980 r. na Wybrzeżu trafiły do woj. białostockiego, był Jan Beszta-Borowski⁵ z Uhowa

² O dużej roli tego ośrodka w organizowaniu środowiska wiejskiego wspominali w przygotowywanych opracowaniach sami funkcjonariusze SB. Zob. AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność osób i organizacji opozycyjnych w środowisku wiejskim województwa łomżyńskiego w latach 1980–1983*, Legionowo 1987, k. 14.

³ AIPN Bi, 012/302, Meldunek operacyjny, 6 VI 1979, k. 7; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 13 II 1980, k. 48; T. Danilecki, M. Zwolski, *Opozycja przedsiębiorstwa 1975–1980 w północno-wschodniej Polsce, mps.*; M. Kietliński, *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych w województwie białostockim w latach 1980–1981* [w:] *Mój Kościół w historii wpisany. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Krahelowi*, red. T. Kasabuła, A. Szot, Białystok 2007. W latach osiemdziesiątych Jakub Antoniuk występował w materiałach SB jako TW ps. „Radziszewski”.

⁴ T. Danilecki, M. Zwolski, *Opozycja przedsiębiorstwa...*

⁵ Podejrzany o działalność w organizacji niepodległościowej „Białe Orły” w latach 1951–1953. Pierwszy raz internowany w dniach 13–24 XII 1981 r., po raz drugi we wrześniu 1982 r. W zainteresowaniu Wydziału III „A” i Wydziału Śledczego KW MO/WUSW w Białymstoku w okresie od

koło Łap⁶. Już 24 sierpnia 1980 r. był on w Gdańsku, skąd przywiózł materiały i broszury mówiące o trwającym proteście. Po raz kolejny udał się do Gdańska 17 września i wraz z Józefem Borowskim trafił do siedziby Wolnych Związków Zawodowych. Tam otrzymał statut i materiały informacyjne. Po powrocie podjął próbę zwołania międzyzakładowego spotkania organizacyjnego w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Łapach. Udało mu się doprowadzić do wspólnych rozmów przedstawicieli trzech zakładów z terenu miasta. Po tym wydarzeniu sam nawiązał kontakt z punktem informacyjnym związku w Białymstoku, a otrzymywane materiały przekazywał działaczom uaktywniającym się w kolejnych zakładach pracy⁷. Dla mieszkańców Białostocczyzny ważnym źródłem informacji stało się w tym okresie także Radio Wolna Europa.

Istotna rola w zachodzących wydarzeniach przypadła Jakubowi Antoniukowi, który 7 września został jednym z zastępców przewodniczącego nowo powstałego Krajowego Komitetu Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych Rolników⁸. Na fali zachodzących przemian powstawały też w regionie białostockim załóżki nowych organizacji rolniczych. Jedną z nich, pod nazwą Niezależny Związek Zawodowy Rolników, stworzył zamieszkały w Dobrzniewie Dużym wspomniany już wcześniej Antoniuk. Został on jej prezesem, natomiast jego zastępcami zostali wybrani Józef Wyszowski i Kazimierz Bakun, a sekretarzem Paweł Dziekoński. W materiałach SB znalazła się także informacja o utworzeniu przez Bakuna we wsi Starowlany Wiejskiego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników, do którego akces zgłosiło około 20 osób⁹.

O roli odgrywanej przez te osoby pod koniec 1980 r. może świadczyć chociażby fakt zaliczenia rolników Kazimierza Bakuna, Henryka Szczerby i Jakuba Antoniuka (obok m.in. prof. Andrzeja Stelmachowskiego, doc. Elżbiety Kaczyńskiej, doc. Zygmunta Saloniego, doc. Ewy Wipszyckiej-Bravo, dr. Daniela Grinberga, dr. Jarosława Kaczyńskiego i dr. Jana Kofmana) do grona osób mających wpływ na „Solidarność”¹⁰. Ponadto w drugiej połowie grudnia Wydział III „A”

14 V 1982 do 1983 r. w związku z wydawaniem i kolportażem nielegalnych wydawnictw. Zatrzymany 12 X 1985 r. i umieszczony w areszcie WUSW w Białymstoku, następnie w więzieniu przy ul. Rakowieckiej w Warszawie. Akt oskarżenia podpisany 11 II 1986 r. Areszt tymczasowy uchylony 11 IV 1986 r. Zob. Archiwum Ośrodka Karta, IV/274.1, Akt oskarżenia przeciwko Janowi Beszta-Borowskiemu, Białystok, 11 II 1986 r.; J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy 1944–2000. Moje zapiski faktów i refleksji*, Komorów 2002, s. 118–136; Jan Beszta-Borowski, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>, 12 VII 2011.

⁶ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 36.

⁷ *Ibidem*, s. 37.

⁸ AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność...*, k. 20; M. Kietliński, A. Szot, *Z dziejów rolniczej „Solidarności” w województwie białostockim 1980–1989*, Białystok 2013, k. 26.

⁹ AIPN Bi, 0037/53, Informacja dotycząca sytuacji społeczno-politycznej na terenie województwa po powołaniu MKZ, 24 X 1980 r., k. 71.

¹⁰ M. Kietliński, *NSZZ „Solidarność” w Białymstoku w okresie legalnej działalności (1980–1981)* [w:] *Początki „Solidarności” w północno-wschodniej Polsce (1980–1981)*, red. T. Danilecki, Białystok 2005, s. 25–26.

KW MO w Białymstoku prowadził sprawę obiektową o kryptonimie „Solidarność” i dwie sprawy operacyjnego sprawdzenia na osoby podejrzewane o „działalność antysocjalistyczną” w ramach związku. W tym wypadku chodziło o Kazimierza Bakuna (sprawa krypt. „Gazeta”, rozpowszechniał literaturę bezdebitową oraz zakładał NSZZR „Solidarność”) i Jakuba Antoniuka (sprawa krypt. „Wić”, zakładał NSZZR „Solidarność” w woj. białostockim)¹¹.

W połowie grudnia 1980 r. Jan Beszta-Borowski wspólnie z Antoniukiem i Bakunem wzięli udział w I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska” w Warszawie. Tworzony dopiero związek znalazł niewielkie lokum w nowej siedzibie MKZ w Białymstoku, gdzie ulokował się po przenosinach z budynku PAX. Wspomniane osoby brały też udział w kolejnych zjazdach i zebraniach organizowanych jeszcze jesienią w całym kraju. Jedno z pierwszych kół rolniczej „Solidarności” w woj. białostockim powstało w Borowskich Michałach, gdzie po zorganizowanym spotkaniu deklaracje członkowskie podpisały dwadzieścia dwie osoby¹².

Beszta-Borowski, jako przedstawiciel MKZ w Białymstoku, wyjechał 9 stycznia 1981 r. do rolników strajkujących w Ustrzykach Dolnych. Wszedł tam w skład Komitetu Strajkowego, a później, wraz z innymi rolnikami, brał udział w strajku w Rzeszowie, gdzie przebywał aż do podpisania porozumienia¹³ z władzami¹⁴. Natomiast 22 lutego 1981 r. w Białymstoku odbyło się zebranie rolników i działaczy „Solidarności Wiejskiej”. Wśród uczestników było m.in. trzech rolników z Borowskich, jeden z Turośni Dolnej, trzech z Suchowoli, jeden z Wyszek, a także Bakun, Beszta-Borowski i Antoniuk. Zaproszony został również przewodniczący MKZ Feliks Gołębiowski, który przybył wraz z doradcą dr. Stanisławem Prutisem. Spotkanie przybrało nieoczekiwany obrót, gdy przystąpiono do wyboru delegatów na zjazd „Solidarności Wiejskiej” do Poznania. Wówczas to gwałtownie wystąpił Gołębiowski, który zabronił chłopom używania nazwy „Solidarność”, po czym wyszedł. Następnego dnia Beszta próbował łagodzić konflikt, lecz nie odniosło to skutku, co więcej, MKZ wytypował swoich kandydatów na wspomniany zjazd. W Poznaniu¹⁵, 8 marca, Beszta ze swoją grupą wszedł jednak na salę obrad i został wybrany do Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego związku rolników. Ostatecznie powstał wówczas NSZZ RI „Solidarność”¹⁶.

¹¹ AIPN Bi, 0037/53, Szyfrogram naczelnika Wydziału III „A” ppłk. Anatola Antończyka do naczelnika Wydziału II Departamentu III „A” MSW, 19 XII 1980 r., k. 417–418; T. Danilecki, *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” Regionu Białystok w latach 1980–1981* [w:] *Początki „Solidarności” w północno-wschodniej Polsce...*, s. 49.

¹² J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 23, 39.

¹³ Zob. W. Hatka, *Oblicze ziemi. Początki „Solidarności” Rolniczej. Dokumenty, kalendarium wydarzeń*, Bydgoszcz 2007, s. 42–44.

¹⁴ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 43–45.

¹⁵ Zob. W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 61–62.

¹⁶ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 46–48.

W woj. łomżyńskim w listopadzie 1980 r. kontakt z Krajową Komisją Porozumiewawczą NSZZ „Solidarność Wiejska” Region Mazowsze nawiązał Franciszek Legacki ze wsi Ostrożne. On też zainicjował powstanie pierwszych kół związku¹⁷. Do ukonstytuowania się Oddziału Wojewódzkiego Związku Zawodowego Rolników doszło 6 stycznia 1981 r. na wiecu w gm. Szepietowo. Uczestniczył w nim Gabriel Janowski, a przewodniczącym nowej organizacji wybrano Mariana Wyszyńskiego. Oprócz niego do władz związku weszli: Kazimierz Busma (wiceprzewodniczący), Czesław Sylwestrzak ze wsi Gródek (sekretarz), Stanisław Wyszyński ze wsi Warcele Nowe (skarbnik) oraz jako członkowie: Ireneusz Pruszyński, Antoni Rutkowski, Marian Niżyński, Kazimierz Włostowski, Ireneusz Mieczkowski i Zdzisław Kaczyński¹⁸. Do tego momentu „Solidarność” Wiejska (tak ją określano w dokumentach partyjnych) w woj. łomżyńskim działała w 10 gminach¹⁹: Szepietowo (27 wsi), Szumowo (6), Klukowo (7), Czyżew (3), Andrzejewo (4), Piekuty (1), Wizna (1), Kobylin (10), Perlejewo (1) i Ciechanowiec (2). Swój akces do nowego związku miało zgłosić około 1–1,5 tys. rolników. Charakterystycznym elementem towarzyszącym tworzeniu tych struktur był fakt, że w przypadku niedostępności lokali na zebrania przez naczelników gmin organizowano je w kościołach. Do grona najaktywniejszych osób należeli: Marian Wyszyński, Franciszek Legacki (Ostrożne, gm. Szumowo), Stanisław Busma (Szepietowo) i członek ZSL Zygmunt Święcki (Siennica-Lipusy)²⁰.

18 stycznia 1981 r. z inicjatywy Wyszyńskiego odbyło się w Wiejskim Domu Kultury w Plewkach, gm. Szepietowo, zebranie „Solidarności Wiejskiej” poświęcone omówieniu sytuacji istniejącej w kraju, położenia rolników i wytypowaniu delegatów z gmin na spotkanie z wojewodą łomżyńskim. Uczestniczyło w nim około pięćdziesięciu osób, które zapoznano ponadto z przebiegiem, odbytej dzień wcześniej, wizyty przedstawicieli związku w Ministerstwie Rolnictwa i faktem traktowania przez władze ich organizacji jako nielegalnej. Wyszyński zapoznał też zebranych z przebiegiem akcji protestacyjnej w Rzeszowie i zgłoszonymi przez tamtejszą „Solidarność Wiejską” postulatami. Tydzień później, po nabożeństwie, w remizie strażackiej w Czyżewie odbyło się zebranie związku, w którym uczestniczyło około sześciuset rolników z okolicznych wsi i gmin oraz przedstawiciele Krajowego Komitetu Założycielskiego z Rajmundem Siedleckim na czele. Lokalne struktury reprezentowali Wyszyński i Busma. W sali umieszczono flagę narodową z wizerunkiem orła w koronie, krzyż i wieniec z kłosów. Zebraniu przewodniczył Zygmunt Święcki. Natomiast Siedlecki w swoim wystąpieniu

¹⁷ AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność...*, k. 56.

¹⁸ *Ibidem*, k. 58–60.

¹⁹ Na początku lutego związek ten funkcjonował już w 14 gminach województwa, a jego koła w 140 wsiach. Związkowców szacowano zaś na ponad 3 tys. Zob. APŁ, KW PZPR w Łomży, 375, Pismo Kierownik Sektora Socjalno-Zawodowego C. Jankowskiej do Wydziału Organizacyjnego KC Sektor Informacji, 3 II 1981 r., k. 12.

²⁰ APŁ, KW PZPR w Łomży, 375, Informacja o działalności Solidarności Wiejskiej w woj. łomżyńskim, 21 I 1981 r., k. 2–3.

wzywał rolników do niepopierania organizowanych przez władze Gminnych Związków Kółek i Organizacji Rolniczych. W trakcie spotkania uchwalono też rezolucję, w której m.in. domagano się rejestracji NSZZ „Solidarność Wiejska”, zniesienia cenzury na informacje dotyczące związku, zaprzestania nazywania jego członków antysocjalistami. Do spotkania przedstawicieli rolników z wicewojewodą łomżyńskim doszło 26 stycznia w Urzędzie Wojewódzkim, a główne tematy dotyczyły problemów rolnictwa indywidualnego. Oprócz rejestracji związku domagano się również opublikowania w prasie treści prowadzonej rozmowy, z tego powodu w jej końcowej części wziął udział redaktor „Gazety Współczesnej” Jerzy Brodziuk²¹.

Początek lutego w woj. łomżyńskim to okres organizowania przez NSZZ „Solidarność Wiejska” zebrań informacyjnych i założycielskich. Pierwsze z nich miało miejsce w Miejskim Domu Kultury w Ciechanowcu, przewodniczył mu student SGGW-AR w Warszawie Andrzej Olędzki, a uczestniczyli Busma, Wyszyński, Siedlecki i małżeństwo Kęcików z Warszawy. To właśnie wystąpienie Marzeny Kęcik zostało określone przez SB jako „tendencyjne i wrogie”, w związku z czym zebrano cztery pisemne oświadczenia od uczestników zebrania i uzyskane materiały przekazano do Biura Śledczego MSW. W tym samym dniu uniemożliwiono też przeprowadzenie zebrania założycielskiego w Nowych Piekutach, gdzie lokalni działacze „Solidarności Wiejskiej” nie udostępnił naczelnik gminy, co nie przeszkodziło ks. Józefowi Kaczyńskiemu w poświęceniu sztandaru związku podczas mszy w miejscowym kościele. Podobne zebrania miały miejsce także w miejscowościach: Kulesze-Litewka, Goski-Pełki, Wola Zambrzycka, Kosiorki, Radziszewo Króle, Zadobrze, Winne-Chroły, Winne-Wypychy, Winna-Poświętne, Cydzyn Stary oraz w gminach Wąsosz i Jedwabne. Według funkcjonariuszy SB proces ten wynikał przynajmniej częściowo z istniejącej tradycji ruchu ludowego, po II wojnie światowej skupionej wokół PSL oraz sympatii okazywanej członkom podziemia antykomunistycznego²².

Głównym ośrodkiem rozwoju rolniczego ruchu związkowego pozostawało jednak woj. białostockie. 4 lutego 1981 r. w „Biuletynie Informacyjnym” wydrukowana została uchwała MKZ NSZZ „Solidarność” w Białymstoku, w której wyrażono pełne poparcie dla „Solidarności Wiejskiej”. Stwierdzono w niej, że także rolnicy muszą mieć zapewnioną możliwość powołania autentycznego samorządu. Poparto przy tym akcję prowadzoną w Rzeszowie i zaprotestowano przeciwko próbom rozstrzygnięcia siłą narosłego od wielu lat konfliktu. Na zakończenie żądano zatwierdzenia przez Sąd Najwyższy statutu chłopskiego związku²³. Jednym z efektów działań prowadzonych w środowisku wiejskim było utworzenie w marcu 1981 r. we wsi Baciuty, gm. Turośń Kościelna, koła

²¹ AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność...*, k. 61–63.

²² *Ibidem*, k. 64–69.

²³ AIPN Bi, 0037/165, Uchwała, „Biuletyn Informacyjny MKZ Białostok NSZZ «Solidarność»”, nr 11, 4 II 1981 r., k. 80.

NSZZ RI „Solidarność”, liczącego około czterdziestu osób²⁴. Na przewodniczącego wybrany został zamieszkały tam Henryk Kłoskowski, a na jego zastępcę Antoni Hermanowski. W miejscowościach Niemirów, Wajków i Sutno w gminie Mielnik związek został utworzony przez Józefa Szymańskiego, a wstąpiło do niego początkowo szesnastu rolników²⁵. W lutym Szymański kilkakrotnie wyjeżdżał do Gdańska, gdzie przekazał pieniądze na działalność NSZZ „Solidarność” oraz spotykał się z działaczami związku. Po powrocie z energią przystąpił do tworzenia struktur nowej organizacji.

Kolejna akcja w regionie białostockim związana była z pobiciem przez funkcjonariuszy MO, podczas sesji WRN w Bydgoszczy w dniu 19 marca, członków miejscowego MKZ: Jana Rulewskiego i Mariusza Łabentowicza oraz działacza rolniczej „Solidarności” Michała Bartoszcze. KKP określiła to wydarzenie jako prowokację MO wymierzoną w rząd premiera Wojciecha Jaruzelskiego, uznano ją też za atak na „Solidarność” i ogłoszono stan gotowości strajkowej. W związku z tym 20 marca odbyło się nadzwyczajne posiedzenie białostockiego MKZ, podczas którego podjęto decyzję o podobnych działaniach w regionie. Wśród zakładów rozprawiono instrukcję postępowania na wypadek strajku generalnego, wprowadzenia stanu wyjątkowego oraz interwencji wojsk Układu Warszawskiego. Ze względu na wyjazd przewodniczącego Feliksa Gołębińskiego do Bydgoszczy tymczasowo zastępowali go Waldemar Rakowicz i Michał Pietkiewicz. Na czas pogotowia strajkowego obowiązki doradców MKZ powierzono Zofii Lewickiej-Pezowicz i Tadeuszowi Waśniewskiemu, a Ryszarda Szczęsnego uczyniono odpowiedzialnym za bezpieczeństwo i porządek. Do czasu następnego posiedzenia zawieszono w czynnościach członka prezydium Zbigniewa Puchalskiego. Postanowiono również włączyć w skład MKZ na czas określony Stanisławę Dudzińską, Leopolda Staweckiego, Władysława Pruszyńskiego, Romana Wilka i Jana Łajewskiego. W dalszej kolejności białostocki MKZ przekształcił się w Międzyzakładowy Komitet Strajkowy i przeniósł na teren Fabryki Przyrządów i Uchwytów „Bison-Biał”. Nie obyło się bez prób zastraszenia ze strony aparatu bezpieczeństwa, czego przykładami mogą być podpalenie przez „nieznanych sprawców” 25 marca mieszkania mecenasa Kazimierza Niemotki (nadzorującego dochodzenie w sprawie Zbigniewa Simoniuka) oraz pożar w mieszkaniu Feliksa Gołębińskiego. W obu przypadkach wszczęto śledztwo przez Prokuraturę Wojewódzką, lecz podpalaczy nie wykryto²⁶.

²⁴ AIPN Bi, 0037/53, Informacja nr 0243/81 dotycząca sytuacji polityczno-operacyjnej na terenie woj. białostockiego, 25 III 1981 r., k. 442.

²⁵ AIPN Bi, 012/1490, Notatka służbowa dotycząca założenia na terenie gminy Mielnik Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”, 26 III 1981 r., k. 2–3.

²⁶ *Oświadczenie Prezydium MKS NSZZ „Solidarność” Region Białystok*, „Biuletyn Informacyjny MKZ Białystok NSZZ «Solidarność»” 1981, nr 19; M. Kietliński, *NSZZ „Solidarność” w Białymstoku...*, s. 31.

Zjazd założycielski nowego związku chłopskiego w woj. białostockim, gdyż faktycznie żaden formalny komitet do tej pory nie istniał, został zwołany w Łapach 3 maja 1981 r. Uroczyste nabożeństwo w sali kina „Kolejarz” przed rozpoczęciem obrad odprawił ks. Adolf Romańczuk, a uczestnicy po odśpiewaniu „Roty” minutą ciszy uczcili pamięć polskich oficerów zamordowanych w Katyniu. W zjeździe wzięło udział około trzystu rolników. Obradom przewodniczył Antoni Lewko z Juchnowca, a prowadził Beszta-Borowski. On także został wybrany na przewodniczącego Komitetu Założycielskiego. Przy wyborze członków komitetu pewne zamieszanie wywołał Edward Bielecki, zgłoszony do KZ, przeciwko któremu wystąpił prowadzący obrady. Ostatecznie skompletowano komitet²⁷, do którego weszli m.in. Bakun, Lewko, Edmund Mierzwiński i Wojciech Sikorski z Babina. Na zjeździe tym był też, oczywiście służbowo, funkcjonariusz SB kpt. Marian Dolecki²⁸. W trakcie prowadzonej dyskusji delegaci zwrócili uwagę na dyskryminowanie przez władze gospodarstw indywidualnych oraz przytoczyli przykłady jej bezmyślności i nieuczciwości w rozwiązywaniu spraw chłopskich. Dużo gorczy wśród zebranych wywoływało marnotrawstwo środków produkcji przekazywanych do PGR. Elementem, który wywołał wiele emocji wśród rolników były wydarzenia w Bydgoszczy, gdzie 16 marca 1981 r. grupa rolników domagających się m.in. rejestracji NSZZ RI „Solidarność” rozpoczęła strajk okupacyjny budynku WK ZSL, a trzy dni później podczas sesji WRN zostali pobici przedstawiciele związkowców²⁹.

Po zjeździe nastąpiła rozbudowa struktur organizacji w województwie, nowe koła powstały w Turośni Kościelnej, Juchnowcu, Wyszkach, Choroszczy, Poświętnem i Brańsku. Istotnym wydarzeniem dla kształtujących się struktur związku był konflikt powstały pod koniec lipca 1981 r. w Dubiczach Cerkiewnych koło Hajnówki. W miejscowości tej rolnicy zorganizowali strajk okupacyjny w Urzędzie Gminy. Jego powodem był brak odpowiedzi na petycję informującą o nieprawidłowym działaniu naczelnika gminy Mikołaja Czykwina. Komitet Strajkowy, utworzony z przedstawicieli czternastu wsi, postanowił zająć urząd, rolnicy nie zostali jednak wpuszczeni do budynku. Żądali oni natychmiastowego odwołania naczelnika i powołania specjalnej komisji do przeprowadzenia kontroli całego urzędu. Komitetowi z pomocą przyszli przedstawiciele Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” oraz NSZZ RI „Solidarność” z Białegostoku. Protest zakończył się sukcesem, doprowadził bowiem do odwołania 28 lipca 1981 r. Mikołaja Czykwina. Dzięki temu wydarzeniu KS w Dubiczach Cerkiewnych przekształcił się w KZ NSZZ RI, na którego czele stanął Jan Kiryłuk, a jego zastępcą została Maria Marczuk. W działalność nowego związku zaangażował się też Włodzi-

²⁷ Przewodniczącym Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego został Beszta-Borowski, jego zastępcą Bakun, a do prezydium weszli: Lewko, Mierzwiński, Stanisław Korolczuk, Lech Szymański, Sikorski, Franciszek Backiel, Czesław Bogusz, Józef Abramowicz i Paweł Dziekoński. Zob. M. Kietliński, A. Szot, *Z dziejów...*, s. 31–32.

²⁸ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 50–52.

²⁹ M. Kietliński, A. Szot, *Z dziejów...*, s. 32–33.

mierz Panfiluk. Co niezwykle istotne, był to pierwszy taki komitet utworzony na terenach zamieszkałych przez ludność białoruską. Miało to duże znaczenie propagandowe, gdyż w swej większości była ona niechętnie nastawiona do działalności związku³⁰.

W okresie tym w woj. łomżyńskim odbywały się zebrania organizacyjno-wyborcze NSZZ RI „Solidarność”, w których aktywnie uczestniczył Marian Wyszynski. W Zambrowie 17 maja komentował on politykę władz oraz wypowiadał się na temat eksportu żywności do Związku Sowieckiego. Podczas zebrania wyborczego w Szepietowie 7 czerwca został wybrany przewodniczącym Zarządu Gminnego związku. Wyszynski niejednokrotnie w sposób otwarty podważał celowość sojuszu Polski z ZSRR (porównywał go do okupacji hitlerowskiej), krytykował stacjonowanie żołnierzy sowieckich w Polsce. W związku z powyższym Wydział Śledczy KW MO w Łomży prowadził przeciwko niemu dochodzenie za „publiczne podważanie sojuszy PRL”. Kulminacyjnym momentem wszystkich działań prowadzonych przez związek i jego członków stał się I Wojewódzki Zjazd NSZZ RI „Solidarność”, zorganizowany 4 października 1981 r. w auli Zespołu Szkół Budowlanych w Łomży, poprzedzony nabożeństwem w kościele katedralnym i przemarszem ulicami miasta. Podczas Zjazdu przeprowadzono wybory do nowego zarządu wojewódzkiego³¹.

Liczne akcje protestacyjne przeprowadzone w 1981 r. doprowadziły do podpisania 23 października przez wojewodę łomżyńskiego, zawartego dzień wcześniej, porozumienia z przedstawicielami NSZZ „Solidarność” w Grajewie, Łomży, Kolnie, Zambrowie i Wysokiem Mazowieckiem. Zobowiązał się on w nim m.in. do dostarczenia do sklepów towarów reglamentowanych w ilości nie mniejszej niż w innych częściach kraju, wydania przez Wojewódzką Komisję do Walki ze Spekulacją dla przedstawicieli NSZZ „Solidarność” imiennych legitymacji upoważniających do kontroli oraz przeznaczenia dla rolników indywidualnych maszyn i urządzeń zbędnych w jednostkach gospodarki uspołecznionej. Do końca października wojewoda miał też rozpocząć ubój i przerób żywca w masarniach znajdujących się w województwie, skierować na rynek ponadplanową produkcję wyrobów mleczarskich i poprawić zaopatrzenie w gaz³². Na rozmowy te nie dotarła delegacja grajevska. W drodze do Łomży zdarzył się wypadek, w którym śmierć poniósł Bogdan Łojewski, członek NSZZ RI „Solidarność”³³.

Natomiast w Rajgrodzie w okresie działalności NSZZ RI „Solidarność” dość często odbywały się zebrania kilku najzagorzalszych jej zwolenników, wśród

³⁰ K. Sawicki, *Nie dali rady złamać*, „Biuletyn Informacyjny NSZZ »Solidarność« Region Białystok” 1989, nr 177; M. Kietliński, *NSZZ „Solidarność” w Białymstoku...*, s. 36; J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 57–58.

³¹ AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność...*, k. 79–80.

³² APL, KW PZPR w Łomży, 375, Porozumienie zawarte między Wojewodą Łomżyńskim a oddziałami NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze w Grajewie (!), Kolnie, Wysokiem Mazowieckiem, Łomży i Zambrowie dniu 22 X 1981 r., 23 X 1981 r., k. 86–87.

³³ *Calonocne rozmowy*, „Sens” 1981, nr 20.

których byli: Józef Michałowski, Aleksander Michałowski, Adam Orzechowski, Edward Orzechowski, Walenty Stepnowski, Stanisław Truszkowski i Stanisław Kleszczewski. Według aparatu bezpieczeństwa obok powiązań rodzinnych łączyła ich idea „Solidarności” oraz ogólna niechęć do ustroju komunistycznego i władzy. Spotykali się oni najczęściej u Aleksandra Michałowskiego lub Edwarda Orzechowskiego. Dwaj ostatni określani zostali jako „najzagorzalsi przeciwnicy socjalizmu w Rajgrodzie”³⁴.

W woj. łomżyńskim SB szczególną uwagę skupiło na Marianie Wyszynskim, który rozpracowywany był w okresie od 14 stycznia 1981 r. do 23 grudnia 1985 r. przez Wydziały III, III „A”, IV, VI KW MO/WUSW w Łomży w ramach sprawy obiektowej „Solidarność Wiejska” (następnie „Zagroda”) ze względu na aktywną działalność w strukturach NSZZ RI „Solidarność”. Ponadto prowadzono sprawę operacyjnego rozpracowania „Prymas” w związku z podejrzeniem o prowadzenie „propagandy antypaństwowej” na zebraniach „Solidarności” (22 kwietnia 1981 r. – 15 sierpnia 1981 r.). Efektem tych działań było śledztwo rozpoczęte 10 sierpnia 1981 r. Wyszynskiemu zarzucono publiczne wystąpienia przeciwko władzy na zebraniach NSZZ „Solidarność” w okresie od maja do września 1981 r. Sprawę zakończono z powodu jego internowania 29 grudnia 1981 r.³⁵ Podczas zatrzymania i przeszukania mieszkania oraz zabudowań gospodarskich znaleziono u niego materiały związkowe, maszynę do pisania oraz sztandar NSZZ RI „Solidarność”³⁶.

W woj. białostockim I Zjazd Wojewódzki NSZZ RI „Solidarność” odbył się 17 października 1981 r. w sali łącznikowej Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku, udekorowanej flagami narodowymi, krzyżem i wieńcem dożynkowym³⁷. Przybyło na niego 265 delegatów i około 60 zaproszonych gości, w tym przewodniczący Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” w Białymstoku Stanisław Marczuk i kombatanci AK. Do tej pory zorganizowanych było 28 gmin na 49 istniejących w województwie. Na przewodniczącego ponownie wybrano Jana Besztę-Borowskiego, wiceprzewodniczącymi zostali zaś Wojciech Sikorski, Antoni Lewko i Jan Kierżnowski z Krypna³⁸. Działacze tego związku interweniowali m.in. na początku grudnia 1981 r. podczas konfliktu w Gminnej Spółdzielni w gminie Wyszki. W wyniku ich mediacji protest rolników został odłożony o kilka dni, ale ze względu na brak reakcji ze strony władz Wojewódzkiego

³⁴ AIPN Bi, 05/146, Wyciąg z informacji od TW ps. „Goździk” z 24 X 1986 r., k. 36.

³⁵ Internowany na wniosek Wydziału IV KW MO w Łomży. Osadzony w Areszcie Śledczym w Białymstoku, następnie w ośrodku odosobnienia w Suwałkach. Zastrzeżenie wyjazdu za granicę w latach 1981–1983 oraz 1985–1987. Zob. *Marian Wyszynski*, www.katalog.bip.ipn.gov.pl, 25 IV 2011 r.

³⁶ AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność...*, k. 82.

³⁷ Według dokumentów wydanych przez Marka Kietlińskiego i Adama Szota zjazd miał miejsce 18 X 1981 r. Zob. Protokół z I Zjazdu Wojewódzkiego NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” Region Białystok, 18 X 1981 r. [w:] M. Kietliński, A. Szot, *Z dziejów...*, s. 130.

³⁸ Pełny skład władz związku zob. M. Kietliński, A. Szot, *Z dziejów...*, s. 157–159.

Związku Gminnych Spółdzielni ostatecznie podjęto strajk okupacyjny. Rolnicy domagali się usunięcia prezesa, głównego księgowego i jednego z magazynierów. Doszło tam do paradoksalnej sytuacji, gdyż w obronie zagrożonych usunięciem prominentów wystąpiła KZ NSZZ „Solidarność”, doprowadzając do zamykania sklepów we wsiach. Po powiadomieniu o tym Zarządu Regionu i przybyciu dwóch członków z komisji interwencji nakazano ich ponowne otwarcie. Rozpoczęły się też kilkugodzinne rozmowy, w których trakcie chłopcy otrzymali obietnicę pozytywnego załatwienia wszystkich spraw³⁹.

Pod koniec października 1981 r. rząd powołał wojskowe terenowe grupy operacyjne. Szefem Wojewódzkiego Komitetu Obrony w Białymstoku był płk Leon Siemiończyk, a jego sztab mieścił się w Urzędzie Wojewódzkim⁴⁰. Grupy operacyjne kwaterowano w gminach. Ich zadaniem było sprawdzanie stanu przygotowań do zimy, podjęły też rozmowy z rolnikami na temat zwiększenia skupu. W rzeczywistości miały one rozpoznać sytuację w terenie, by odpowiednio przygotować uderzenie w chwili wprowadzenia stanu wojennego. Do jednego z szefów TGO z prośbą o pomoc w załatwieniu skargi rolnika z Dubicz Cerkiewnych zwrócił się Jan Beszta-Borowski. W odpowiedzi usłyszał jednak słowa krytyki pod adresem „Solidarności” i stwierdzenie, że grupy te załatwiały wszystko o wiele lepiej bez związku⁴¹.

Tak jak dla całego kraju, najtragiczniejszym momentem dla chłopskiego ruchu związkowego w województwach białostockim i łomżyńskim okazał się stan wojenny. Aresztowanie części działaczy i zastraszenie innych doprowadziły do likwidacji struktur powstałych we wcześniejszym okresie. W woj. łomżyńskim podczas prowadzonych przez SB rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych większość działaczy NSZZ RI „Solidarność” podpisała oświadczenia o zaniechaniu lub niepodejmowaniu dalszej działalności sprzecznej z prawem. Wyjątkiem okazał się jedynie Marian Wyszynski. Niektóre działania, jak planowany wyjazd do Warszawy na początku maja byłych działaczy NSZZ RI „Solidarność”, były neutralizowane w wyniku działań operacyjnych SB (ostatecznie wyjechał tylko były przewodniczący zarządu gminnego w Stawiskach Kazimierz Karwowski i dwaj rolnicy z okolic Grajewa)⁴².

Także w okolicach Łap, Brańska, Korycina, Juchnowca i Poświętnego nie zrezygnowano z nielegalnej już działalności⁴³. Zaangażowało się w nią początkowo około 150 osób. Zwolniony w Wigilię 1981 r. z internowania Jan Beszta-Borowski stał się głównym animatorem oporu białostockich rolników. Zajął się on m.in. organizowaniem pomocy żywnościowej i finansowej dla rodzin internowanych.

³⁹ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 60–61, 66–67.

⁴⁰ M. Kietliński, *NSZZ „Solidarność” w Białymstoku...*, s. 39; *idem*, *Ćwierć wieku podlaskiej „Solidarności”. NSZZ „Solidarność” Region Białystok 1980–2005*, Białystok 2005, s. 95.

⁴¹ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 72.

⁴² AIPN, 001708/3099, J. Pilecki, J. Zawadzki, *Destrukcyjna działalność...*, k. 103–106.

⁴³ T. Danilecki, M. Zwolski, *Podlasie i Suwalszczyzna [w:] Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, s. 444.

Rolnicy podejmowali też akcje czynne: malowali napisy na murach⁴⁴, drukowali ulotki. 4 września 1982 r. delegacja rolników wzięła udział w ogólnokrajowych dożynkach na Jasnej Górze, niosąc wieniec z szarfą NSZZ RI „Solidarność”⁴⁵. Z kolei bojkot skupu mleka miał miejsce w wielu wsiach Białostoczczyzny przed 11 listopada 1982 r., np. we wsi Rzepniki koło Zabłudowa 9 i 10 listopada żaden rolnik nie oddał na skup mleka⁴⁶. Środowisko NSZZ RI „Solidarność” od sierpnia 1982 r. wydawało gazetę „Goniec Wojenny”. W stanie wojennym ukazało się piętnaście numerów tego pisma redagowanego przez Jerzego Sokołowskiego z Uhowa (według Beszty-Borowskiego było to czternaście numerów). Ulotki wykonywano w Brańsku, Łapach, Korycinie, Juchnowcu, Poświętnem i innych miejscowościach⁴⁷.

Najprawdopodobniej w 1983 r. u Jana Beszty-Borowskiego zjawiał się Józef Teliga, przewodniczący Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników „Solidarność”. Zaproponował mu utworzenie struktur tej organizacji w województwach północno-wschodniej Polski. Na zakończenie wizyty pozostawił mu różnego rodzaju materiały i pisma, ustalono także miejsca kolejnych spotkań w Warszawie. Ostatecznie w woj. białostockim OKOR liczył około trzydziestu pięciu członków, a jego struktury rozbudowane zostały także w części woj. łomżyńskiego⁴⁸.

Pomimo tego rok 1983 był schyłkiem niezależnej działalności prowadzonej przez środowisko wiejskie w związkowych ramach. Aresztowania, a jeszcze bardziej tzw. rozmowy ostrzegawcze przeprowadzane przez funkcjonariuszy SB zniechęciły większość osób aktywnych w latach 1980–1981. Entuzjazm i zaangażowanie tak widoczne w pierwszym okresie zniknęły zupełnie, a cała działalność ograniczyła się do indywidualnych wystąpień pojedynczych związkowców, czego przykładem była grupka osób skupionych wokół Jana Beszty-Borowskiego. Na odrodzenie się niezależnego ruchu rolników i wzrost aktywności trzeba było poczekać do końca lat osiemdziesiątych.

⁴⁴ W drugą rocznicę porozumień sierpniowych w 1982 r. Jan Beszta-Borowski wraz z Jerzym Sokołowskim zawiesili na wysokości 20 m na przewodach wysokiego napięcia nad torami kolejowymi flagę „Solidarności”, która wisała przez kilka godzin. Obok niej zawisł transparent z napisem „Wron za Don”. Zob. J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 55.

⁴⁵ W delegacji byli również: Józef Piekut, Wojciech Sikorski, Jerzy Sokołowski, Tadeusz Roszkowski, Tadeusz Łupiński i Walenty Horodelski. Zob. J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 56.

⁴⁶ AP Białystok, KW PZPR w Białymstoku, 55/VII/3, t. 11, Informacja o sytuacji w województwie w dn. 10 XI 1982 r., k. 90.

⁴⁷ J. Beszta-Borowski, *Pół wieku zarazy...*, s. 78.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 90, 95–96.